

EÖTVÖS JÓZSEF ÉS A MAGYAR BÖRTÖNÜGY ALAPVETÉSE

MEZEY BARNA

Az MTA-ELTE Jogtörténeti
Kutatócsoport blogja

A SZERZŐ:

PROF. DR. MEZEY BARNA

AZ MTA-ELTE JOGTÖRTÉNETI

KUTATÓCSOPORT VEZETŐJE

MEZEYB@AJK.ELTE.HU

2021. március 8.

Kevesen tudják, hogy báró

Eötvös József a magyar börtönügyi szakirodalom egyik megteremtője volt. A magyar fogházjavító mozgalom meghatározó szerzője hírlapi vitáinak és országgyűlési beszédein túl¹ két komoly szakmunkát publikált a fogházjavítás dolgában. Az elsőt egyedül jegyezte,² a másikat társszerzővel készítette: Lukács Móriccal.³ Az 1837-ben a Themisben majd 1838-ban önálló kötetként is megjelent műve sodró lendületű, a szakirodalmat pontosan tükröző, egy felelős gondolkodó meggyőződését híven kifejező mű.

„Institúcióink nagyobb része a' középkor szüleményei, valamint azokat a' homályos hajdan szükségétől, vagy egyes

*indulatok-, 's szenvedélyektől vezéreltetve alkotá, úgy hagyták azt a következő századok, 's úgy bírjuk mi”.*⁴ A hazai tömlöcügy látületének felvételét követően a fogvatartottak elkülönítésének hiányával foglalkozik, a szerinte közel negyven százalékos arányt kitevő, gyanúsítottként letartóztatottak és az elítéltek együtt őrzésének beláthatatlan káraival. A magyar büntetésvégrehajtási rendszer megreformálásának alapfeltételeként fogalmazza meg a pontos helyzetismeretet, a hűvös és emberséges szemléletmódot. A reform során nem a tüneteket, „a' lánczok terhességét”, „a börtön homályosságát”, „a magány szörnyeit”, „az étkek durvaságát” kell csupán orvosolni. Az érdemi változást az alapoknál lehet és kell elérni, az egész rendszert megváltoztatni.

Ismeretes, hogy Eötvös a New York-i

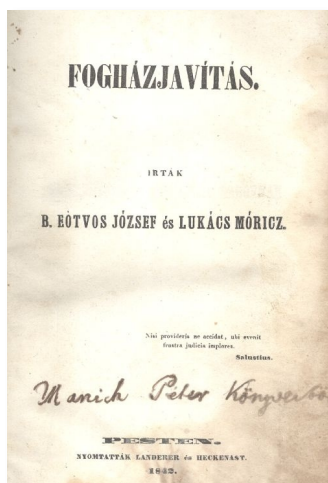
Auburnban kialakított hallgató rendszer híve volt (azaz éjszakai elkülönített elzárás, nappali közös munka, beszédtilalommal összekötve). Nem véletlen tehát, hogy igyekezett számba venni azokat az amerikai intézeteket, ahol szerinte bizonyíthatóan megbukott már az ellenlábás pennsylvaniai elgondolás, s az sem, hogy elősorolta a szakirodalom minden

ismert ellenérvét. Hivatkozott a magánzárkás börtönök hatalmas építési költségeire, a természetellenes magányosság jellemtorzító hatásaira, a tébolyodási rátára. Ahogy írta, „az auburnira szavazok, meg lévén győződve, hogy az, nem csak mert építési költségei csekélyebbek, a' rabok' szerzeménye pedig, mely nagy részint tartásukra fordítatik, nagyobb, már olcsósága végett ajánlhatóbb, de hogy az egyszersmind hazánkra nézve sokkal célirányosabb, minthogy henyéléshez szokott pásztoraink, kik nagy részt tömlöczeinket töltik, a kénszerített munkában nagyobb büntetést találandanak, mint a' philadelphiai magányban, melyet ha bár Isten szabad ege alatt, régen megszoktak ...”⁵

Eötvös lehetetlennek tartotta a Magyarországon fennálló helyzet építészeti reformját. A vármegyei tömlöcök helyébe hite szerint olyan intézeteket kell állítani, melyek eleve börtönnek épülnek majd, így berendezésük célszerűen alakítható a legkorszerűbb elvekhez. Az ismert architektúráis elképzelések közül Jeremy Bentham panoptikus elgondolását látta leginkább kivitelezhetőnek.

A szabadságvesztés-büntetés hatékony alkalmazásának alapfeltétele volt, hogy világos célt szolgáljon, mely Eötvös megfogalmazásában az elítéltnak a társadalom

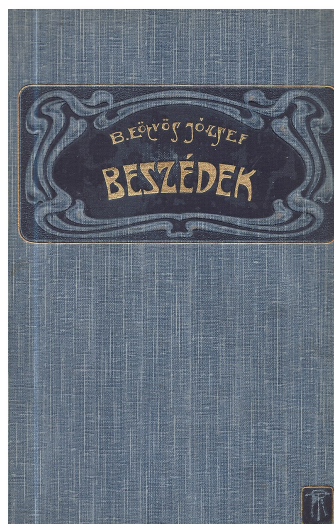
hasznos tagjává nevelése. A börtönnek el kell szakadnia attól a későközépkori felfogástól, miszerint a bűnös törvényen kívüli, jogfosztott páriává válik, s ehelyett biztosítani kell a reményt a becsületes élethez. Ennek garanciája kell, hogy legyen a tisztességes ellátás és a takarékoskosságot is biztosító munkáltatás. Ugyanakkor ő sem tudott teljes egészében megszabadulni a kor dilemmájától: vajon a bezárást, a szabadság elvonását önmagában lehet e büntetésnek tekinteni? Vagy szükség van még további sanyarításokra? Utóbb, a Kelet-népe vitában már szembe szállt e kérdésben Széchenyivel,⁶ a kezdeteknél azonban még bizonytalan. Szükségesnek tartja a szabadság mellett más „anyagi gyönyörűségektől” való megfosztást, így az italtól, bizonyos ételektől, a kényelemtől. Ezek a megvonások mintegy „keményítik” a büntetést. A rabok tartása tehát nézete szerint nem lehet jobb, mint a szegény béres életmódja, de az élelemkorlátozás nem

vezethet testi veszedelemre sem.

A Lukács Mórícval együtt publikált munka, a *Fogházjavítás*, lényegében a *Vélemény* kiegészített, bővebben illusztrált és magyarázott változata. Ebben is a hallgató rendszer „a” legczélyszerűbb börtön”. Ugyancsak a panoptikus építkezést ajánlották bevezetésre, s hasonlóképpen vélték: a büntetés célja az elítéltre nézve a „repressio és javítás”. Amit a korábbiakhoz képest részletesebben jellemeztek, az az elgondolt börtönigazgatás számos momentuma, úgy a belső kormányzás, mint a börtönállapotok, melyekre az egészséges helyzetnek kell jellemzőnek lennie (tisztaság, fürdő, sétáló udvarok). Eötvös gondolkodásában ekkor a megbotlottak társadalomba visszavezetése egyre határozottabb helyet foglalt el. A szabad életben esélyeket kell biztosítani a szabadulónak. A tisztességes élethez a felkészítés, a lelki oktatás, a becsületes karakter mellett kibocsátottat némi induló pénzzel is el kell látni, s ez a fogvatartása idején végzett munkájából származhat.

Eötvös József, mintegy mellékes eredményként, két fogházjavító munkájában jelentős eredményként könyvelhetette el a magyar börtönügyi szakterminológia megalapozásának művét. A börtönügyi tudományosság Magyarországon Bölöni-Farkas, Szemere, Eötvös, Lukács előtt nem létezett.

Egységes magyar nyelvű szókinccse nem volt. A nyugat-európai és az amerikai szakirodalom magyarra fordítása és ebben az alkotó munkában a magyar szakkifejezések megtalálása, definiálása nagy felelősséget rótt a fiatal báróra. Amikor ugyanis a korszerű szabadságvesztés-büntetés mellett érvelt, élni kellett a nyugati szakmai irodalom argumentációs készletével: az emberhez méltó elhelyezés, az egészségügyi gondoskodás, a társadalomba történő visszavezetést szolgáló lelki gondozás, oktatás, foglalkoztatás, elkülönítés, a

jobbítás követelményének formulálásával, akárcsak a kifejlődő börtön-architektúra követelményeinek rögzítésével. Egy olyan fogvatartási rendszerben, melynek szereplői még az intézmény megnevezésében sem állapodtak meg.

Múlhatatlan érdeme báró Eötvös Józsefnek, hogy elvégezte ezt a munkát, s

azon túlmenően, hogy köteteiben hozzáférhetővé tette a nyugat-európai és az amerikai börtönügy aktuális eredményeit, a reformkorban erőre kapó sajtóban és a rendi országgyűlés felső tábláján tartott felszólalásaiban a politikai közbeszédet tematizálva hívta fel a figyelmet tömlöceink szörnyű állapotára és a reform szükségességére.⁷

Hivatkozások:

- ¹ Eötvös József: Beszédek. Második kötet. I. Politikai beszédek I. Budapest, 1905., Révai testvérek, 85., 95. skk.
- ² Eötvös József: Vélemény a fogházjavítás ügyében, Ns. Borsod vármegye' ebbeli küldöttségéhez. Pest, 1838. Kiadja Heckenast Gusztáv
- ³ Eötvös József - Lukács Móríc: *Fogházjavítás*. Pest, 1842. Heckenast Gusztáv
- ⁴ Eötvös 1938., 4. o.
- ⁵ Eötvös 1938., 26. o.
- ⁶ Eötvös József: *Kelet Népe és a Pesti Hírlap*. Pest, 1841. Nyomatta Landerer és Heckenast.
- ⁷ Estók József: A magyar börtönügy arcképcsarnoka Eötvös József (1813 – 1871) In: *Börtönügyi Szemle* 2011/4. Mezey Barna: Az első magyar börtönügyi szakíró: Eötvös József. In: *Módszertani Füzetek* 1988/4., 29-33. o

Képek elérhetősége:

1. oldal: <https://images.app.goo.gl/j979tLnPV6yTgS2bA> 2021. III. 8.
2. oldal, bal felső sarok: <https://images.app.goo.gl/fZm93Ej1m7LmGw8d7> 2021. III. 8.
2. oldal, jobbra: <https://images.app.goo.gl/wz5kA961QH3iFCqU8> 2021. III. 8.